

ÜRETİYORUM ÖYLEYSE VARIM: BULDAN'DA EV EKSENLİ ÇALIŞAN KADINLARIN AİLE VE TOPLUMSAL YAŞAMDA GÖRÜNMEYEN EMEĞİ

Gül Aktaş

Pamukkale Üniversitesi
Öğretim Görevlisi (Dr.)
E-posta: gaktas@pau.edu.tr

Türkçe Özet

Çalışma iki temel amaç üzerine kurulmuştur. Bunlardan birincisi bir işverene bağlı olarak parça başı üretimi belirli bir zaman aralığında yapmak zorunda olan kadınlar ile evdeki atölyelerinde ürettiği ürünü bir işverene bağlı olmaksızın pazara sunan kadınların sorunlarını karşılaştırmalı olarak incelemektir. İkincisi kadınların ev eksenli çalışmaları evle ilişkilerinin ve sosyal yaşamla bağlarının kurulmasında yaşam döngülerini ne yönde etkilediği sorunsalını onların bakış açısıyla irdelemektir.

Bu amaç doğrultusunda çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak Buldan'da ev eksenli çalışan 36 kadınla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Araştırma sonucunda kadınlar ürettikleri emeğin ekonomik ve toplumsal değere dönüştürülmesi noktasında sıkıntılar yaşadıklarını, kadın emeğinin görünmeyen yüzünün kendilerini değersizleştirip işin niteliğini anlamsızlaştırdığını belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: *Ev eksenli çalışma, toplumsal cinsiyet rolleri, özel ve kamusal alan*

Alan Tanımı: Toplumsal Cinsiyet (Sosyoloji)

I PRODUCE THEREFORE I AM: INVISIBLE LABOUR OF HOME ORIENTED WORKING WOMEN IN FAMILY AND SOCIAL STRUCTURE

Abstract

Working is built on two main purposes. One of them is to analyse comparatively the problems of women, attached to an employee, who have to produce piecework in a certain time period and problems of women, unattached to an employee, who present their products, produced in home ateliers, directly to the market. The second is to analyse the problem of how their home oriented working influence house relations and life cycles in the establishment of the bonds with social life within their perspectives.

For this purpose, using qualitative research method, deep interview technique was applied on 36 home oriented working women from Buldan.

As the result of the research, it was determined that women have problems in transforming their labour into economic and social value, and the invisibility of women's labour trivializes themselves and make their work meaningless

Keywords: Home oriented working, gender roles, private and public sphere

Field description: *Gender (Sociology)*

JEL Code: Z13 - Economic Sociology; Social and Economic Stratification

1. GİRİŞ

Kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla birlikte kamusal alan ile özel alanın birbirinden ayrılması ve kadının ev ekonomisine olan katkısının ev

içinden ve kadınlık rolleriyle birlikte devam ettirilmesi konusu önemli bir sosyal problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kadınlar var oldukları andan itibaren hangi mesleğe ve sosyal statüye sahip olurlarsa olsunlar ev işi kadının yükümlülüğü ve vazifesi olarak tanımlanmaktadır. Kadın aile içinde geleneksel rolleri yerine getirirken ev içi emek somut bir değere dönüşmediği ve çabuk tüketildiği için "emeğin görünmeyen yüzü" kadın açısından aile ve toplumsal yaşamda cinsiyete dayalı eşitsiz ilişkiler ağını ortaya çıkarmaktadır. Kadın bir taraftan gündelik yaşam içinde yeniden üretimle ailenin devamlılığını sağlarken diğer taraftan aile içi kararlara katılamaması ve sosyal haklardan yararlanamaması emek-değer sorununu gündeme getirmektedir. Bütün bu sebeplerden dolayı kadınlar toplumsal statü ve öznel kimliğini oluşturma çabası içinde çeşitli stratejiler geliştirmekte, gerek özel alanda gerekse kamusal alanda el emeği ile aile bütçesine katkı sağlayarak farkındalık yaratmaya çalışmaktadır.

Buradan yola çıktığımızda çalışma, ev içi kullanım için kadınların yaptıkları üretimden değil evde belirli bir ücret karşılığı parça başı yaptıkları üretimle aile ve toplumda emeğini görünür kılmaya çalışan kadınları konu almaktadır. Kadınlar ancak ücret karşılığı üretim yaptıkları zaman daha geniş toplumsal süreçler içerisinde kendilerine yer bulacaklarını ve kendilerine çizilen sınırları aşmanın emeklerini toplumsal arenaya taşımakla mümkün olacağını savunmaktadırlar. Bu noktada çalışma iki temel amaç üzerinde odaklanmaktadır. Bunlardan birincisi bir işverene bağlı olarak parça başı üretimi belirli bir zaman aralığında yapmak zorunda olan kadınlar ile evdeki atölyelerinde ürettiği ürünü bir işverene bağlı olmaksızın pazara sunan kadınların sorunlarını karşılaştırmalı olarak incelemektir. İkincisi ise kadınların ev eksenli çalışmaları evle ilişkilerinin ve sosyal yaşamla bağlarının kurulmasında yaşam döngülerini ne yönde etkilediği konusunu onların söylemleriyle ortaya koymaktır.

1.1. Ev İçinde Saklı Kalan Emek: Ev Eksenli Üretimde Kadınlar

Alan araştırmaları ve gözlemlerden ortaya çıkan bir olgu, kentlerin yoksul kesimlerinde yaşayan kadınların ev eksenli yada küçük ölçekli işletmelerde enformel olarak çalıştıklarıdır. Buğra ve Keyder'in 2004 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı içinde yaptığı *Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi* başlıklı çalışmalarında kentsel alanlarda yaşayan yoksul

kesim için 1990'ların sonlarında ortaya çıkan en önemli iş imkanlarının kadınlara ve çocuklara yönelik olduğu ve bu kesimin erkeklere oranla daha kolay gelir elde edebildiği tespit edilmektedir. Kadınlar için varolan gelir yaratma imkanlarının başında ise ev eksenli üretim ve gündelikçilik gibi işler gelmektedir. Ev eksenli kadınlar üzerinde yapılan çeşitli araştırmalar kadınların bu tür işleri yapmasının arkasında yatan temel nedenin kadınların ev dışında çalışması önündeki engeller olduğunu saptamaktadır. Fakat Buğra ve Keyder'in söz konusu çalışması, kentte yaşayan yoksul, eğitimsiz ve vasıfsız kadın için gelir elde etmenin neredeyse tek yolunun ev eksenli çalışma olduğunu göstermektedir (Atılğan,2007:134-135).

Ev eksenli çalışma hangi şekilde gerçekleşirse gerçekleşsin kadını ev içine bağlar ve geleneksel rollerle birlikte yeniden üretimi ev içinden gerçekleştirir. Bir anlamda bu durum erkeğin ev işlerinden muhafiyetini sağladığı gibi kadının yine cinsiyet rolleri temelinde yaşamına hane içinden toplumsal cinsiyet rolleriyle devam etmesini sağlar. Dolayısıyla kadının ev içinden ücret karşılığı üretimi ve aile içi sorumluluklar bir araya geldiğinde günlük ortalama 15-18 saat çalışma temposu kadını pek çok açıdan sorunlarla karşı karşıya getirir.

2. YÖNTEM

Çalışmanın katılımcı gruplarını, Denizli'nin Buldan ilçesindeki kadınlar oluşturmaktadır. Görüşme yaptığımız 36 kadından 18 tanesini ev eksenli dokumacılığı parça başı üretim dediğimiz bir işverene bağlı olarak gerçekleştiren, diğer 18 tanesini ise kendi başlarına tasarladıkları ürünü herhangi bir işverene bağlı olmaksızın evdeki tezgahlarında üretilip pazara sunan kadınlar seçilerek gerçekleştirilmiştir. Bu şekilde ev eksenli dokumacılıkta bir işverene bağlı olarak çalışan kadınlarla kendi özerk alanlarında üreten kadınların sorunları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çalışmada niteliksel araştırmalarda kullanılan derinlemesine görüşme tekniğinden yararlanılmıştır.

2.1. Veri Toplama

Araştırmanın nitel saha uygulaması, ev eksenli çalışan kadınların aile yaşamında, sosyal ve ekonomik yaşamda karşılaştığı güçlüklerin neler olduğu sorunsalını kadınların deneyimleri dikkate alınacak şekilde yarı yapılandırılmış soru formları hazırlanarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sırasında ses kayıt cihazı kullanılmıştır.

2.2. Veri Analiz Tekniđi

Araştırmanın amacı doğrultusunda önce çalışmanın görüşme kayıtlarının transkripsiyonu yapılmıştır. Yapılan transkripsiyon neticesinde nitel araştırmamıza paralel bir şekilde araştırma sorularından yola çıkarak verileri organize edip yorumlamak için tematik kategoriler belirli başlıklar altında ele alınmıştır. Çalışmada görüşme sırasında toplanan verilerin özgün biçimlerine sadık kalınarak bireylerin söylediklerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır. Bu yönüyle çalışma betimsel bir yöntemle ele alınırken aynı zamanda nedensel ve açıklayıcı veriler ortaya koyması açısından sistematik analiz tekniğini uygulamaya yöneliktir.

3. BULGULAR

3.1. Ev Eksenli Üretimin Aile İçi İlişkiler Açısından Ortaya Çıkardığı Sonuçlar

3.1.1. Kadının Aile İçi Rol ve Sorumluluklarına Etkisi

Ülkemizde ev eksenli çalışan kadınların özellikleri incelendiğinde büyük çoğunluğunun evli ve çocuk sahibi olduğu görülmektedir. Bunun temelinde ise toplumsal işbölümündeki cinsiyetçi rol dağılımının ev eksenli çalışma ile uyumlu olması, birbirini bütünlemesi gelmektedir. Genel bakış açısına göre “bir iş yapmıyor” olarak düşünülen “ev kadınları”, ev eksenli çalışma içine girerek hem aile bütçelerine “katkı” sağlamakta, hem de “dışarıya” çıkmamış olmaktadır. Ev eksenli çalışmanın niteliği gereği, işin evde esnek saatler içinde yapılabilmesi, annelik ve ev kadınlığı gibi sorunların bir arada yürütülmesine de olanak sağlamaktadır (Şahin,2011:115).

Bununla birlikte ev eksenli çalışma modelinde çoğunlukla ev bir üretim birimine dönüştürülmektedir. Böylelikle aile içi ilişkiler ve üretim ilişkileri mekansal

olarak ortak alanda buluşmakta bu durum kadın açısından gündelik yaşamı bir taraftan kolaylaştırırken diğer taraftan zorlaştırmaktadır. Kadınlar çocuk, yaşlı gibi bakım hizmetlerini ve geleneksel ev içi sorumlulukları ev merkezli yerine getirirken işin ev içinde olması yaşamlarını kolaylaştırmaktadır. Diğer taraftan kadınlar ev eksenli çalışmayla daha çok eve bağımlı hale gelmekte sosyal yaşam alanlarından uzaklaşmak durumunda kalmaktadır. Görüşmelerde gerek bir işverene bağılı olarak çalışan gerekse işveren olmaksızın kendi başlarına üretim yapan kadınlar ev eksenli çalışmanın aile içi roller açısından ortaya çıkardığı sonuçları şu şekilde değerlendirmişlerdir:

“Ben parça başı üretim yapıyorum ve belli bir zamana kadar benden istenen işi bitirmek zorundayım. Eşim bazen bana yardım ediyor. Ama ben onun iki katı çalışıyorum. Hem toruna bakıyorum hem ev işi yapıyorum hem de evde çalışarak para kazanıyorum. Çok yıprandım. Şimdiki aklım olsaydı okur, doğru dürüst meslekte çalışırdım.” (N.D. 52 yaşında)

“Benim bakmam gereken iki yaşlım var. Kayınvalidem ve kayınatam. O yüzden benim için iş yerimin ev olması bana kolaylık sağlıyor. Hem onlarla ilgileniyorum hem işimi yapıyorum. Tabii ki yükü daha ağır. Ama öbür türlü bunları bırakıp nasıl işe gidebilirdim, imkansız bir şey olurdu.” (M.D. 51 yaşında)

3.1.2. Kadının Aile İçi Kararlara Katılımına Etkisi

Ev eksenli çalışma üzerine yapılan alan araştırmaları, ev eksenli çalışmanın kadınlar üzerinde bir taraftan düşük ücret ve kayıt dışı istihdam açısından sorunlu bir alan diğer taraftan ise aile içi iktidar ve söylemler boyutunda kadının sesini duyurması ve ekonomomik özgürlüğü için destekleyici bir unsur olduğunun altını çizmektedirler. Kadın açısından yaşamsal zorluklar içerse de ev eksenli çalışma kadının aile gelirin e aktif bir şekilde katılımını sağlamış ve böylelikle aile içi kararlarda söz hakkını doğurmuştur. Bu konuda görüşmeciler şunları aktarmaktadır:

“Şimdi biz çalıştığımız için tabii ki kocalarımızın gözünde daha değerliyiz. Gerçi işten gelirimiz çok yok, emekliliğimiz yok ama kendi çapımızda aile bütçesine katkı sağlıyoruz. Ben biliyorum ki ev kadını olsam her şeyde sesim çok çıkmazdı. En azından evle ilgili bir işte sesim daha gür çıkıyor.” (F.K. 55 yaşında)

“Ben bu işten para kazandığım için en azından kazandığım para üzerinde söz hakkım var. Bu parayla eve şunu alacağım dediğimde eşim itiraz etmez. Belki

çalışmasaydım eşim parasını isterken harcarken daha mahçup olacaktım.” (S.B. 56 yaşında)

3.2. Ev Eksenli Üretimin Sosyal Yaşam Açısından Ortaya Çıkardığı Sonuçlar

3.2.1. Akrabalık ve Komşuluk İlişkileri Üzerine Etkisi

Yapmış olduğumuz görüşmelerde özellikle bir işverene bağlı olarak üretim yapan kadınlar işin yoğunluğuna ve işverenin taleplerine bağlı olarak akrabalık ilişkilerinden beslendiklerini dile getirmişlerdir. Şöyle ki kadınlar çok fazla iş yükü aldıkları zaman hem iş yükünü azaltmak hem de esnek saatler içinde kadının ev içinden üretimini hızlandırmak için kendi akrabalık ilişkilerini bu anlamda seferber ettiklerini belirtmişlerdir. Bu durum kimi zaman üretimi birlikte yapıp kazançlarını paylaşmak kimi zaman da işverene önerip üretime dahil etmek şeklinde kendini göstermektedir.

Görüşmelerde kadınlar artık yeni neslin bu işleri yapmak için bir merak ve çaba içine girmediklerini ve ev eksenli üretimin eskisi gibi gelir açısından çok kazandırmadığını belirterek akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin bu anlamda tampon bir mekanizma olduğunu ifade etmişlerdir. Görüşme yaptığımız kişiler içinde amca çocukları, hala çocukları gibi akrabalık ilişkilerine sıkça rastlamak mümkündür. Kadınlar yoğunluklu olarak evde üretim yapıp yakın çevresinden destek aldıkları için akrabalık ve komşuluk ilişkilerini de bu şekilde koparmadıklarını dile getirmektedirler.

3.3. Ev Eksenli Üretimin Ekonomik Yaşam Açısından Ortaya Çıkardığı Sonuçlar

3.3.1. Sosyal Güvence Eksikliği ve Yaşam Kalitesine Etkisi

Ev eksenli çalışan kadınlardan ister bir işverene bağlı olarak çalışanlar isterse kendi ürettiklerini pazara sunanlar olsun hepsinin ortak sorunu sosyal güvencelerinin olmamasıdır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu erkeğin kendi

sigortasını yatırarak emeklilik hakkından yararlandığını kendilerinin ise onların gelirine ve emeklilik maaşlarına bağlı kalmak zorunda olduğunu belirtmiştir. Görüşmeciler bu konuda şunları aktarmıştır:

“Ben yıllardır bu işte çalışıyorum. İşverenden iş gelir ve eşimle ben yetiştirmemiz gereken işleri zaman olur ki geceli gündüzlü yaparız. Ama benim ne bir sigortam ne de bir emekliliğim var. Eşim nasıl olsa size ben bakacağım diyerek kendi sigortasını yatırdı ve ordan emekli oldu. Burada çoğu kadın benimle aynı durumda. Senin benim diye bir şey yok deyip erkekler kendilerini garanti altına alıyorlar. Emeklilik maaşı onlarda olduğu için biz yine onların eline bakıyoruz.” (T.E. 53 yaşında)

Ev eksenli çalışma, kadınların yaşam kalitesini de farklı noktalarda etkilemektedir. Yaşam kalitesi kişinin içinde yaşadığı sosyo-kültürel ortamda varolan koşulların iyileştirilmesinden sosyal güvenlik hakları ve yaşamsal fırsatlarda cinsiyet eşitliğine kadar geniş bir yelpazeyi kapsar. Ev eksenli çalışma dinamiği içinde üretilen ürünlerin parça başı fiyatları çok düşük olduğu için kadınlar, çok fazla sayıda yükümlülüğünün altına girmekte ve işi belirtilen zamanda bitirmek için uzun saatler çalışmak durumunda kalmaktadırlar. Bu koşullar altında çalışan kadınların çalışma temposuna ev içi rollerde eklenince fiziksel rahatsızlıklar gündeme gelmekte fakat işin görünmezliği sebebiyle sosyal güvence ve sağlık hizmetlerinden yararlanma noktasında kayıtlara geçmemektedir. Bu konuda görüşmecilerden F.D. şunları aktarmaktadır:

“Şimdi bildiğiniz gibi bizim yaptığımız işin bir saati yok, işi yetiştirme durumun var. Böyle olunca evin işleri ile yaptığımız iş birbirini zorluyor. Ev işi ve çocukların okul sorumluluğu derken asıl işi ben akşam yemeğinden sonra yapıyorum. Düzenli bir işimiz olsaydı. Kaçta işe gittiğimiz kaçta geldiğimiz belli olurdu. Ne biliyim hayatımız daha düzenli olurdu. Bir taraftan para kazanacağız diğer taraftan evin düzeni aksamasın derken bizim dengemiz bozuluyor.” (F.D. 48 yaşında)

Ayrıca ev eksenli üretimin evde yapılması ve işin niteliğine bağlı olarak ortaya çıkabilecek olası riskler için önlem alınmaması bu alanda çalışan kadınları ve bu ortamda bulunan bakıma muhtaç çocuk ve yaşlıları da olumsuz etkilemektedir. Yapılan işlerin niteliğine göre kadınların üretimde kullandıkları iplerin boyanmasından, otomatik makinelerde seri üretim gerçekleştirirken kurulumun yapılması, ürünlerin paketlenerek işverene sunulmaya hazır hale gelmesine kadar geçen zamanda maruz kaldığı tehlikeler için herhangi bir sosyal güvenlik

tedbirinin alınmaması önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun gerek kadınların gerekse aile üyelerinin yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilediğini belirten görüşmeciler şunları aktarmıştır:

“Bazen ham olarak aldığımız ipliği boyama kazanlarında boyayarak kendi istediğimiz renge ulaşıyoruz. Tabii ki çok gelişmiş bir makinemiz olmadığı için boya kokuları ve iplik tozları bazen nefes darlığına sebep oluyor. Bu işle birlikte ben de astım rahatsızlığı çıktı.” (F.G. 58 yaşında)

“Bana verilen iş evimde yaptığım bir iş olduğu için tüm tozu pisi, tehlikeyi ailecek çekiyoruz. Makastır, maket bıçağıdır, iğnesidir, tüm keskin aletler evin her tarafında. Çocuklarımız bunların içinde büyüdü. Çalışıp evi de geçindirmek zorundayız. Sizin anlayacağımız zor bir iş.” (Z.T., 48 yaşında)

3.3.2. Emek Yoğun Üretimin Piyasada Yeterli İlgiyi Bulamaması ve Emegin Görünmezliği

Ev eksenli çalışma hane içinde yapıldığı ve kadınların gündelik yaşamlarının bir devamıymış gibi değerlendirildiği için gerek bu işi yapan kadınlar gerekse sosyal çevre tarafından bir iş olarak görülmemekte ve kadın emeğinin görünmezliği daha da pekişmektedir. Görüşme yaptığımız kadınlar kendilerini çalışan kadınlar olarak görseler de yaptıkları işi bir uğraş, evde boş zamanlarını değerlendirdikleri ev işlerinin bir uzantısı olarak nitelendirmekte ve kazandıkları parayı düzensiz bir yan gelir olarak tanımlamaktadırlar. Bu noktadan baktığımızda görüştüğümüz kadınlar yaptıkları işin ne toplumda ne de kendi aile çevrelerinde bir iş kolu ve meslek olarak değerlendirilmediğinin altını çizerek kendilerini sadece ‘eve katkı sağlayan ve pazar parası kazanan’ bir yan gelir kaynağı olarak değerlendirmektedir. Dolayısıyla ortaya çıkan tablo göstermektedir ki kadınlar ev eksenli çalışarak aile bütçesine katkı sağlamakta, fakat emekleri değersiz addetilmekte ve böylelikle ekonomik mağduriyetlerini pekiştiren bir kısır döngünün içinde yaşamlarını devam ettirmek durumunda kalmaktadırlar. Bu konuyu A.Ş. şu şekilde dile getirir:

“Biz kadınlar çok üretkeniz. Evde az olan şeyleri bereketlendiririz. Sigortalı bir işte çalışıp her ay eve düzenli para getirmiyoruz. Ama eve giren parayı düzene koyan ve azla yetinip büyük şeyler ortaya çıkaran da biziz. Zannediyorlar ki biz günü

kurtarmak için bu işi yapıyoruz. Oysa ben çocuğumu buradan kazandığım parayla okuttum.” (A.Ş. 56 yaşında)

4. SONUÇ

İster kendi hesabına isterse bir işverene bağlı olarak çalışan kadınlar olsun her iki ev eksenli çalışma biçimi karşılaştırıldığında ortaya çıkan ortak payda ve sorun kadının kamusal alanın dışında ev içine kapanması ve emeğinin görünmezliğidir. Çalışma kapsamında görüşme yaptığımız kadınlar ev içi alanın kadın ve erkeğin ortak yeniden üretim alanına dönüştürülmesi ve kadınların yaşamsal fırsatlar açısından erkekler kadar ekonomik ve sosyo-kültürel alanlara dahil edilmesi gerektiğinin altını çizmişlerdir. Onlara göre, ev eksenli çalışma düşük ücretle sosyal güvence olmadan yapıldığı, bireyi sosyal yaşam alanlarından dışladığı ve karşılığında düşük ücretle hem sınıfsal hem de cinsiyet eşitsizliğini pekiştirdiği için sorunlu bir alandır. Kadınlar bu tür bir üretimin kendilerini maddi pratikler ve söylemler açısından yoksullaştırdığını ve el emeğinin görünmezliğinin kendilerini değersizleştirip işin niteliğini anlamsızlaştırdığını belirtmişlerdir.

KAYNAKLAR

Atılğan, Saniye. “*Evden İçeri Bir Ev: Ev Eksenli Üretim ve Kadın Emeği*”, Birikim Dergisi. Sayı 217, Mayıs 2007. ss. 134-140.

Metin, Şahin. *Kayıt Dışı İstihdam ve Esnek Üretim Sürecinde Kadın Emeğinin Durumu: Türkiye’de Ev-Eksenli Çalışma*, Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2011.